

KOIVISTON VAKUUTTAMISMATKA MOSKOVAAN

JUHANI SUOMI

Mauno Koivisto sai aloittaa presidenttikautensa oloissa, joissa Suomen kansainvälinen asema oli vakaa ja suojainen. Jotakin kuitenkin tuntui puuttuvan. Kremlissä pitäydyttiin odottavaiselle kannalle. Sen vuoksi Koivisto päätyi yritykseen vahvistaa asemiaan vierailamalla ensimmäiseksi juuri Moskovassa ja esittämällä vierailunsa aikana yya-sopimuksen, ”ystävyyden ikonin”, voimassaoloajan ennen aikaista pidentämistä. Toteutunut vierailu ja aloite, jonka Koivisto esitti suomalaisdiplomaattien varoituksista piittaamatta sekä salaa hallitukselta ja eduskunnalta, tuottivat hänen toivomansa tuloksen: hän sai uskottavuutta Kekkonen seuraajana.

Kun tasavallan presidentti Mauno Koivisto 9.3.1982 istuutui pienen valtuuskuntansa kanssa neuvottelupöytään Kremlin Katarin salissa, mukana olleet suomalaisvirkamiehet panivat merkille, että edessä olevat keskustelut silmin nähten jännittivät Koivistoa. Hänen virkautumisestaan oli kulunut vasta viitisen viikkoa, ja nyt jo oltiin tilanteessa, missä pöydän toiselle puolen ryhmittyi itäisen naapurin korkein johto: NKP:n kaikkivoipa pääsihteeri L. I. Brežnev, SNTL:n pääministeri N. A. Tihonov, kokenut ulkoministeri A. A. Gromyko ja NKP:n keskuskomitean osastopäällikkö B. N. Ponomarev avustajineen.

Sitä ennen oli tapahtunut paljon.

Moskovan epäluulojen varjossa

Presidentiksi valinta 26.1. oli merkinnyt Koivistolle pitkäaikaisten toiveiden täyttymystä. Mutta samalla se toi ahdistavan haasteen: ei ollut helppo astua legendaksi kohotetun edeltäjän saappaisiin, varsinkin kun oma kokemus turvallisuuspolitiikasta oli vielä ohut. Erityisesti Koivistoa huolestutti, kykenisikö hän luomaan neuvostojohtoon samanlaiset suhteet kuin edeltäjänsä. Moskovassahan oli yhä epämääräinen kuva hänestä ja hänen poliittisesta linjastaan.

Itänaapurin pinnanalaisia epäluuloja eivät ainaakaan hälventäneet Suomen rajojen ulkopuolelta – ja joistakin suomalaispiireistäkin – esitetyt arviot, että presidentinvaihdos toisi muutoksia Suomen turvallisuuspolitiikkaan. Läntisessä mediassa todisteltiin Suomen linjan olevan muuttumassa ”Kekkosen ajan steriileistä ja jähmettyneistä dogmeista” ja painopisteen olevan siirtymässä idänsuhteista länteen. Lisää kiviä Koiviston kuormaan kantoi professori Dag Anckar, joka pian presidentinvaihdoksen jälkeen kritisoi julkisuudessa yya-sopimusta ja vaati siitä irtautumista. Koivisto ei reagoinut julkisesti, mutta totesi puolustusvoimain komentajalle Lauri Sutelalle Anckarin esiintymisen ”tulleen huonoon aikaan”. Se minkä hän jätti sanomatta, oli luettavissa SDP:n pää-äänenkannattajan hurjistuneesta pääkirjoituksesta: ”YYA-sopimusta ei ole sanottava irti, päinvastoin. Naapurisuhteita sen pohjalta on edelleen kehitettävä. Jos jotakin pitää sanoa irti, niin professori Anckar saattaisi tulla kysymykseen.”

Niissä oloissa oli pelattava varman päälle ja liikuttava kuin syysöisellä riitejäällä. Siksi Koivisto omaksui lähes ylivarovaisen linjan. Hän toiste-

li toistamasta päästyä, ettei tule sallimaan pienintäkään horjahdusta noudatetulta ulkopoliittiselta linjalta ja vannoi Suomen ja Neuvostoliiton hyvien suhteiden nimiin. Kun sekään ei tuntunut riittävän, Koivisto turvautui näiden suhteiden ikoniin Urho Kekkoseen ja vakuutti toistuvasti pitäytyvänsä tämän viitoittamalla tiellä, minkä hän halusi todistaa omakohtaisesti mahdollisille epäilijöille. Siltä pohjalta sikisi jo varhain ajatus pikavierailusta Neuvostoliittoon, jonne hän oli pääministerivuosinaan turhaan pyrkinyt. Hän viestitti presidentinvaalin edellä Moskovaan haluavansa tavata neuvostojohtoa mahdollisimman pian presidentiksi valintansa jälkeen. Näin hän halusi poiketa näkyvästi edeltäjästään, joka oli vierailut ensimmäiseksi Ruotsissa.

Viktor Vladimirovin merkittävä tuki

Tulevan vierailun ja samalla Koiviston presidenttitien kummisedäksi nousi Tehtaankadun muodollinen kakkonen mutta tosiasiallinen ykkösmies, KGB-residentti V. M. Vladimirov. Siirtyessään aikanaan pois Suomesta tämä tunnusti, että hänen ”tärkein tehtävänsä oli ollut hoitaa Suomen presidentinvaihdos” ja osoittaa sen jälkeen, että ”heidän puoleltaan kaikki tulee jatkumaan entisellään”. Juuri siihen vierailun järjestämiseen tarjosi erinomaisen motiivin.

Yhteyden Koivistoon Vladimirov oli solminut jo 1970-luvulla. Miehet tapailivat toistensa kotona ja vapaa-ajanasunnoilla. Välistä keskusteltiin kahden kesken, välistä tavattiin perheittäin. ”Koivisto oli Suomessa yksi minulle läheisimmistä ihmisistä”, Vladimirov kirjoittaa muistelmissaan. Vaikka hän työskenteli aktiivisesti Moskovan toivoman Ahti Karjalaisen presidenttiyden puolesta ja vaikka hän tiesi neuvostojohdossa karsastettavan Koivistoa, hän jatkoi siitä huolimatta yhteydenpitoa ja pyrki samalla parantamaan tämän kuvaa NKP:n johdossa. Siinä tarkoituksessa hän järjesti kotonaan keskustelun Koiviston ja Suomeen kutsumiensa NKP:n keskuskomitean avainvaikuttajien kesken. Pitkä keskustelu käytiin venäjänkielellä ja ilman todistajia, kombinaatio, joka tänä päivänä aiheuttaisi vamma innokkaiden suomettumispoliisien sieluun. Koivisto arvosti saamaansa tukea, ja yhteydenpito Vladimiroviin tiivistyi entisestään. Presidentinvaalin aattona miehet tapasivat näköpiirissä jo olevan voiton

merkeissä. Maljoja kohoteltiin, ja ilmapiiri oli ”välitön ja leikinlaskun höystämä”. Samalla sovittiin, että Koivisto vierailisi Neuvostoliitossa mahdollisimman pian virkautumisensa jälkeen.

Tämä selitti Vladimirovin sittemmin keskeisen roolin vierailun organisoimisessa, mikä näkyi puuttumisena lähes kaikkeen. Presidentin adjutanttuuri ja ulkoasiainministeriö (UM) jäivät auttamatta statistteiksi. Virkamiehet hämmästelivätkin, että ”koko homma oli jo puissa” siinä vaiheessa, kun UM:ssä vasta kuultiin vierailusta. Juuri Vladimirov kehotti Koivistoa ottamaan Karjalaisen seurueeseensa Talouskomission suomalaisosapuolen puheenjohtajan ominaisuudessa. Vladimirov myös varoitti presidenttiä antamasta sosiaalidemokraateille niin näkyvää roolia seurueessa kuin tämä oli kaavailnut. Loppujen lopuksi suppeasta vierailuseurueesta tulikin virkamiespainotteinen, mikä symboloi Kekkosen ajan jatkumista. Vladimirov piti huolen siitäkin, että Koivisto lähiavustajineen majoitettiin Kremlin vierastiloihin eikä Lenin-vuorille, kuten neuvostoprotokolla olisi halunnut.

Koiviston aloitteellisuuden motiivit

Pelkkä epävirallinen vierailu ei riittänyt Koivistolle. Hän oli kipeän tietoinen, että oli joutunut vaalikamppailun aikana altavastaajaksi idänsuhteiden osalta. Se oli synnyttänyt ”halun näyttää”. Kun hän Moskovan luottamusta kalastellessaan ei voisi ikuisesti ratsastaa Kekkosella, oli tukeuduttava naapuriystävyyden keskeisimpään ikoniin, yya-sopimukseen. Siksi hän ryhtyi heti toimikautensa alusta lähtien painottamaan sopimuksen kovaa, sotilaallista ydintä. Se pantiin itärajan takana merkille, koska suomalaiset olivat Kekkosen kauden lopulla korostaneet lähinnä yya:n loppuosan ”vaarattomia” ystävyys- ja yhteistyöartikloja.

Mutta vaikutusta oli myös henkilökohtaisilla motiiveilla. Koivisto oli jo keväällä 1981 joutunut kamppailemaan vallasta SDP:n vahvan puheenjohtajan Kalevi Sorsan kanssa. Kaikki viittasi siihen, että pääministeriksi noussut Sorsa aikoi jatkosakin soittaa ensiviulua idänsuhteissa. Hän oli jo helmikuun ensimmäisellä viikolla vierailut Moskovaan Sosialistisen internationaalien aseidenriisuntatyöryhmän puheenjohtajana sekä saanut silloin osakseen suurenmoisen kohtelun ja päässyt keskustelemaan myös Brežnevin kanssa. Ancka-

rin esiintymisen jälkimainingeissa Sorsa oli korostanut, että yya-sopimuksen voimassaoloaikaa tulisi jatkaa niin pian kuin suinkin. Median ulkopolitiikan vahvaksi mieheksi nostama Sorsa oli lyötävissä vain kaappaamalla yya-aloite omiin käsiin. Samalla sopimuksen pikainen pidentäminen vahvistaisi merkittävästi hänen, Koiviston, osakkeita presidenttinä. Antaisihan se Moskovalle kaivatut konkreettiset takeet Suomen turvallisuuspoliittisen linjan jatkumisesta muuttumattomana.

Kun vierailusuunnitelmaan jälkijunassa vihityt UM:n virkamiehet ryhtyivät tavanomaiseen neuvottelupapereiden ja puhetekstien luonnosteluun, he turhautuivat kuultuaan, että Koiviston tarkoituksena oli lähteä neuvotteluihin mukanaan vain Suomen Pankin kalvot. Pääpuheenvuoronsa hän oli valmis ojentamaan kirjallisena neuvottelupöydän yli ”ajan säästämiseksi”. Vaikka presidentti ei vastaansanomista juuri sietänytkään, hän taipui tältä osin noudattamaan tavanomaista käytäntöä. Kissanhännänvetoa käytiin myös puheteksteistä. Koivisto halusi niistä itsensä näköiset: lounaissuomalaisia kuivakoita yhden lauseen virkkeitä peräkkäin. Hänen oli vaikea mukautua itänaapurissa vallalla olevaan laveankoristeelliseen, ”brodeerattuun” esitystapaan.

Jos Koivisto tapakulttuurissa antoikin perään, hän piti ehdottomasti päänsä yya-sopimuksen voimassaoloajan jatkamisen osalta. Kun UM:ssä oivallettiin, että presidentti aikoi ottaa asian esille vierailunsa aikana, häntä taivuteltiin luopumaan hankkeesta. Alivaltiosihteeri Keijo Korhonen muistutti, että sopimus olisi ilman jatkamistakin voimassa vielä kahdeksan vuotta. Kun se ei tehonnut, hän kertoi neuvostojohdon halunneen ottaa asian esille jo presidentti Kekkosen viimeisen vierailun aikana, mutta tämän torjuneen hankkeen. Sekään ei Koiviston päätä kääntänyt. Hän todisteli monien seikkojen puhuvan päinvastoin asian esille ottamisen puolesta, ei vähiten ”kaikki viime aikojen suomalaiset varomattomuudet, Anckar jne”. Koivisto väitti Vladimirovin kertoneen, että ”joko Brežnev ottaa jatkamisen esille tai suomalaiset”.

Virkamiehille jäi vaikutelma, että Koivistoa ajoivat eteenpäin henkilökohtaiset motiivit. Mutta luonnollisesti tasavallan presidentin tahtoa noudatettiin. Koiviston neuvottelukansioon laadittiin sopimuksen pidentämisehdotuksen sisältävä pu-

heenvuoroteksti, salaisesti ja pienessä piirissä, mitä Koivisto nimenomaisesti painotti omintakeisella tyyllillään: ”Ei piretä täst’ mittä erityisempä meteli!”

Kompastelua Kremlin neuvottelupöydässä

Näillä eväillä lähdettiin matkaan 9.3.1982. Kun Koivistoa ja hänen pientä seuruettaan kuljettava erikoiskone laskeutui Vnukovo-2:n kentälle, virkamiehet tähyilivät silmä tarkkana, kuka johdon edustajista olisi vastassa Suomen uutta presidenttiä. Ennusmerkit vaikuttivat lupaavilta: harmaan joukon kärjestä erottui itse Brežnev. Koivisto pani sen merkille erityisellä mielihyvällä, koska etukäteen oli tiedossa pääsihteerillä olevan terveydellisiä ongelmia. Lyhyiden vastaanottojuhllisuuksien jälkeen mustien autojen kolonna aloitti huimavauhtisen matkan kohti Kremlää.

Ensimmäisen vierailupäivän ohjelman löysyys selittyi pääisännän terveydentilalla. Brežnev oli kiistatta vakavasti sairas eikä enää tuntunut olevan tehtäviensä tasalla. Neuvotteluihin osallistuneelle suomalaisjoukolle syntyi kuva, että naapurimaan päämies oli enää jonkinlainen ”representatiivinen figuuri”, joka konemaisesti luki muiden hänen käteensä työntämiä tekstejä. Vaikutelma, että muut hallitsivat Brežnevin kautta ja samalla tietämättömyys siitä, keitä nämä muut olivat, viritti väistämättä epävarmuutta.

Kahdenkeskistä tapaamista Koivistolla ei Brežnevin kanssa ollut. Vierailun tärkeimmäksi anniksi jäi valtuuskuntien välinen keskustelu Katariinan salissa. Todellisesta keskustelusta ei siinäkään ollut kysymys, vaan kummankin valtuuskunnan johtaja luki paperista hänelle valmistellun pitkän puheenvuoron. Pääsihteerä painotti maidenvälisen suhteiden osalta yya-sopimusta, Paasikiven–Kekkonen linjaa sekä johtohenkilöiden keskinäisten suhteiden merkitystä. Kansainvälisiä kysymyksiä käsitellessään hän hyökkäsi voimakkaasti Yhdysvaltoja vastaan ja syytti sitä maailmanrauhan vaarantamisesta.

Koivisto taas painotti asioita, joita esittämään hän oli nimenomaisesti Moskovaan saapunut: ”Toimessani tulen parhaan kykyni mukaan jatamaan kunnioitettujen edeltäjieni, presidenttien Paasikivi ja Kekkonen, luomaa ulkopoliittista linjaa, jossa keskeisellä sijalla on Suomen ja Neuvos-

toliiton välisten suhteiden kaikinpuolinen kehittäminen vuonna 1948 solmitun YYA-sopimuksen pohjalta.” Tämän vakuutuksen annettuaan hän kuvaili laajasti yya-sopimuksen myönteisiä vaikutuksia. Kansainvälisten kysymysten osalta hän myötäili varovaisesti Brežnevin näkemyksiä.

Piinallinen tilanne syntyi, kun kokematon ja tapoja tuntematon ulkoministeri Pär Stenbäck lähetti kesken presidentin puheenvuoron tälle paperilappusen, jossa kehotti Koivistoa lyhentämään puheenvuoroaan. Koivisto teki niin, jolloin keskustelut päättyivät ”liian varhain”, ohjelmaan kun oli merkitty, että neuvotteluista siirrytään suoraan päivällispöytään. Seurasi vaivautunut hiljaisuus, jonka katkaisi Brežnevin kysymys, olisiko suomalaisilla mahdollisesti vielä jotakin lisättävää. Jatkoa on alivaltiosihteerä Korhonen kuvaillut hermyvästi: ”Koivisto lopetti jutunpidon todeten isännille arkisen turkulaisesti: Kyl’ maar ne asiat meidän puolelta jo esitetyksi tulivatki...’ Oikein tunsä, miten juhlava tunnelma romahti. Taitava tulkkimme Taisto Tolvanen onneksi venäjääntäessään sopivasti koristeli presidentin sanoja.” Tilanteen pelasti ulkoministeri Gromyko sopivanmittaisella puheenvuorolla ETYK- ja YK-politiikasta.

Vierailun tulos salataan

Laajakantoisin merkitys tuli olemaan Koiviston yya-sopimuksesta esittämällä sisällöllä. Muistelmissaan hän kertoo ”esittäneensä yksityisesti, että yya-sopimusta voitaisiin jatkaa jonakin sopivana ajankohtana”. Todellisuudessa hän otti asian esille virallisesti neuvottelupöydässä. Paperista lukien hän alleviivasi sopimuksen merkitystä yleiseurooppalaisen tasapaino- ja turvallisuusjärjestelmän osana ja korosti yya:n palvelevan sekä Suomen että Neuvostoliiton turvallisuusintressejä symboloiden sellaisena jatkuvuutta ja vakautta. Hän totesi pitävänsä suotavana, että sopimusta siksi jatkettaisiin muuttamattomana jo ennen sen voimassaoloajan umpeutumista. Käännöstä kuunnellessaan Brežnev ojensi kätensä ja sai siihen avustajiltaan uuden tekstin. Sen laatimiseen oli ollut hyvää aikaa. Olihan Vladimiroviltä kuultu Koiviston ottavan asian esille. Paperista tankaten pääsihteerä kiitteli sopimuksen ennen aikaista jatkamista kypsäksi ajatukseksi: ”Jos jatkamme sopimusta esimerkiksi 20 vuodella, niin se antaa meille

mahdollisuuksia tarkastella suhteitamme 21. vuosisadalle saakka.”

Brežnev esitti, että sopimuksen jatkopöytäkirja allekirjoitettaisiin Koiviston virallisen vierailun aikana, jolle hän samalla esitti kutsun. Kummankin maan asiantuntijat voivat sillä välin valmistella asian, Brežnev totesi. Koivisto oli samaa mieltä. Keskustelun tästä osasta laadittiin erillinen erittäin salaiseksi luokiteltu muistio. Koiviston määräyksestä, sitä ei saanut jakaa edes pääministerille saati hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle. Asia jäi toistaiseksi vain keskustelussa mukana olleen suppean piirin tiedoksi.

Koiviston ensimmäisen vierailun suuntautuminen juuri Neuvostoliittoon oli pantu merkille tyytyväisyydellä. Juhlapäivällisillä puhunut Brežnev tulkitsti sen ja yya-sopimuksen jatkoaloitteen osoituksiksi siitä, että Suomessa annetaan tärkeä merkitys suhteille Neuvostoliittoon. Puheen loppunousu oli lupaava: ”Tänään pidetty mieliteidenvaihto osoitti, että meillä on hyviä mahdollisuuksia neuvostoliittolais-suomalaisen hedelmällisen yhteistyön edelleen kehittämiseksi.” Puheet jäivät suomalaisvaltuuskunnan jäsenille illan ainoaksi anniksi. Brežnevin väsymyksen vuoksi juhlapäivällinen vietiin läpi pikavauhtia niin, että pöydässä etäämmällä istuvat ehtivät nähdä herkkujen vain käväisevän edessään, kun ne jo kannettiin kiireellä pois.

YYA-aloitteella ostettiin luottamusta

Koiviston vierailu oli testannut hänen uskottavuuttaan Kekkosen seuraajana. Moskovasta myöhemmin kantautuneet tiedot todistivat tyytyväisyydestä. Suomen presidentti oli vakuuttanut useaan kertaan ja painokkaasti maansa jatkavan horjumatta entisellä turvallisuuspoliittisella linjalla. Varmemmaksi vakuudeksi oli sovittu yya-sopimuksen jatkamisesta. Nämä yhdessä näyttivät antavan neuvostojohdolle vakuudet siitä, että valtakunnan selkä olisi jatkossakin turvattu Suomen suunnalta. Myös Koivisto oli tavattoman tyytyväinen. Hän uskoi saavuttaneensa sen, mitä oli lähtenyt hakemaan. Hän oli ostanut yya-aloitteellaan aikaa luottamussuhteen vakiinnuttamiselle johtotasolla.

Vierailun toisen päivän Koivisto vietti lähinnä tyhjän panttina. Illan suussa Brežnev saapui Kremliin saattaakseen hänet lentokentälle. Piis-

karyypyn jälkeen mustien autojen kolonna syöksyi tavanomaista huimaa vauhtia Kremlin portista kohti kenttää, mistä lyhyiden lähtöseremonioiden jälkeen siirryttiin koneeseen. Sen noustessa tuskin Koivistokaan aavisti tavanneensa Brežnevin viimeisen kerran.

Vierailun jälkeen Vladimirov ryhtyi innolla valmistelemaan Koiviston virallista vierailua ja yya-sopimuksen pidentämistä. Presidentin mukana olleet suomalaisvirkamiehet ryhtyivät puolestaan valmistelemaan sopimusasiaa – Koiviston määräyksestä edelleen mitä suurimmassa salaisuudessa.

Lähteitä

Ulkoministeriön arkisto, Helsinki
Kc Erittäin salaiset asiakirjat
Muistiosarja
5 C Raporttisarja
12 L Suomen suhteet muihin maihin
Moskovan-suurlähetystön arkisto

Kirjallisuutta

Korhonen, Keijo, *Sattumakorpraali. Korhonen Kekkosen komennossa*. Keuruu 1999.
Suomi, Juhani, *Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981*. Keuruu 2000.
Suomi, Juhani, *Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–1984*. Keuruu 2005.
Suomi, Juhani, *Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus*. EU 2016.
Suomi, Juhani, *Suomen tasavallan presidentit 1919–2017*. Porvoo 2018.

Kirjoittaja on professori ja eläkkeellä oleva ulkoministeriön virkamies.

Tieteen tiedotus ry:n rahoitushaku 2018

Tieteen tiedotus ry julistaa haettavaksi rahoitusta tieteellisen tutkimuksen tuloksista tiedottamiseen ja saattamiseen yleisön tietoisuuteen. Kirjahankkeet ja tieteellinen tutkimus eivät kuulu apurahan piiriin. Hakijana voi olla yksityinen henkilö, työryhmä tai rekisteröity yhteisö. Rahoitus osoitetaan rekisteröidylle taustayhteisölle.

Jaettavana on 200 000 euroa, josta yhdistys rahoittaa 1–4 hanketta.

Vapaamuotoiset (max. 3 sivua A4) aihakemukset tulee toimittaa sähköpostitse yhtenä pdf-tiedostona (tieteentiedotus@gmail.com) 17.8.2018 mennessä.

Aihakemuksessa on kuvattava hankkeen tausta, tavoitteet, karkea budjetti, toteutus ja vastuullinen toteuttaja yhteystietoineen.

Aihakemusten perusteella jatkoon pääsevät hankkeet valitaan syyskuussa, ja näitä pyydetään toimittamaan varsinainen hakemus myöhemmin. Rahoituspäätökset tehdään marraskuun aikana. Tiedustelut: tieteentiedotus@gmail.com

Tieteen tiedotus ry:n tarkoituksena on tieteellisestä tutkimuksesta ja sen tuloksista tiedottaminen. Yhdistys julkaisee Tiede-lehteä ja osallistuu Hyvä terveys -lehden julkaisemiseen. Lisätietoja: www.tieteentiedotus.fi

